

A kötet szerzőinek többsége francia kutató, de több, angolszász egyetemen (Angliában, Amerikában és Kanadában) dolgozó tudós is részt vett a munkában. Az utóbbi évek Richelieu-kutatásait bemutató konferenciák programjai és a XVII. századot érintő munkáik alapján feltételezhető, hogy a szerzők nagy része már hosszú ideje jól ismerte egymást, rendszeresen konzultált, és igazi virtuális kutatócsoportként működtek együtt a kötet létrehozásában. A munka egyébként több mint három évig készült a Francia Külügyminisztérium (MAE), a Francia Nemzeti Levéltár (Archives nationales), a Felsőfokú Tanulmányok Katolikus Intézete (Institut Catholique d'Études Supérieures) és a luçon-i „Richelieu nyomában” (Sur les pas de Richelieu, Luçon) egyesület anyagi támogatásával.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a XVII. századi francia történelem iránt érdeklődők kiváló kézikönyvvel gazdagíthatják könyvtárukat. A kötet igen hasznos útmutatóul szolgálhat tapasztaltabb szakemberek számára is.

Tóth Ferenc

PETER KÓNYA (ED.)

DOBA KURUCKÝCH BOJOV / KURUC KÜZDELMEK KORA

(*Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, Prešov, 2014. 614 o. ISBN 9788055512341*)

Kónya Péter, az eperjesi egyetem nemrégiben megválasztott rektora, az Eperjesen, 2013. szeptember 11–12-én megrendezett tudományos konferencia szlovák, cseh és magyar nyelvű előadásainak anyagából készített tanulmányokat jelentetett meg egy tetszetős kiállítású szlovák–magyar nyelvű kötetben. A nagyszabású szimpózium szervezői munkája éppúgy, mint e kötet megjelenése elsősorban Kónya Péter érdeme, aki immáron másfél évtizede különös hangsúlyt fektet arra, hogy az egykori Felvidék, a mai Szlovákia történetének magyar és szlovák kutatói folyamatos tudományos párbeszédet folytassanak.

A terjedelmes kötet 24 magyar és 17 szlovák nyelvű közleményt tartalmaz, a tanulmányok elején angol, azokat követően pedig szlovák, illetve magyar nyelvű rezümével. A szerzők között a korszak és a témakör vezető kutatói és szakértői, egyetemi professzorok és a tapasztalt középgeneráció mellett – szerencsés módon – a pályájuk elején járó doktoranduszok, fiatal kutatók is lehetőséget kaptak friss kutatási eredményeik publikálására.

A változatos tematikájú kötet minden írására e helyen terjedelmi okokból sem térhetek ki. Ismertetőmben ezért elsősorban a hadtörténeti, valamint a politikátörténeti vonatkozású tanulmányokra fektetem a hangsúlyt.

Az 1664-ben megkötött vasvári béke és az 1714. évi szepességi kuruc fölkelés közötti időszakot felölelő kötet hat pilléren nyugszik: az első fejezet az 1664 és 1714 közötti politikai eseményeket és elképzeléseket, a következő a korszak fegyveres küzdelmeit, a harmadik a kijelölt időszak társadalomtörténeti kérdéseit, az ezt követő a rendi, avagy kuruc küzdelmek nemzetközi visszhangját, az ötödik a korban zajló vallási küzdelmeket, a zárófejezet pedig a korszak utóéletét, hagyományát tárgyalja. Az alábbiakban az első kettő és a negyedik témakörbe tartozó, hadtörténeti vonatkozásokat tartalmazó írásokról lesz szó.

A kötet megjelenésének szomorú aktualitása is van: a szerkesztő és a szerzők azt a közelmúltban elhunyt R. Várkonyi Ágnes akadémikus emlékének ajánlják, akinek munkássága előtt ily módon is tisztelni kívánnak. Várkonyi tanárnő a konferencián betegsége miatt már nem tudott részt venni, ezért az első fejezet élére egy 2013. október 17-én Sárospatakon tartott előadása jegyzetekkel ellátott változata került *Az erdélyi fejedelemség II. Rákóczi Ferenc koncepciójában* címmel, amelyben II. Rákóczi Ferenc változó Erdély-koncepcióját ismerteti. A tanulmány a szerteágazó téma számos elemét érinti, egyebek között a Rákóczi-család hagyományait, II. Rákóczi Ferenc erdélyi berendezkedési terveit, Erdély békétárgyalásokon játszott szerepét, az angol–holland mediáció történetét, a szatmári béke előzményeit, valamint azt, hogy az utrechti békétárgyalásokon hogyan jelent meg a Fejedelemség.

A politikai eseményeket és elképzeléseket taglaló írások közül szempontunkból kiemelendő Varga J. János Thököly Imre Felső-Magyarországi Fejedelemségéről szóló munkája, melynek több hadtörténeti vonatkozása van. Valószínűleg egy készülő monográfia fontos fejezete ez az írás, legalább is a bevezető és a kitekintést tartalmazó rész hiánya erre utal. A szerző alapkérdése: hogyan viszonyult Thököly Imre fejedelemsége – annak megszületése pillanatától Thököly váradai elfogatásáig – az Erdélyi Fejedelemséghez, különös tekintettel az Oszmánok katonai és politikai törekvéseire, s mennyiben tekinthető szuverénnek ez a negyedik magyar államalakulat. Ennek megválaszolása során olyan problémákat vesz górcső alá, mint az állam státusa, területi és politikai viszonyrendszere a már ekkor hagyományokkal rendelkező Orta Maçar-koncepcióhoz, az adófizetés a töröknek, a közigazgatás, az önállóság, a hadsereg és a külpolitikai mozgáster kérdése.

Papp Sándor II. Rákóczi Ferenc politikai törekvéseit tárta föl a pozsareváci békekötés időszakában. Írásának hangsúlyos része az a kutatástörténeti és forráskritikai elemzés, amely az 1716 folyamán keletkezett, a szakirodalomban már korábban fölhasznált dokumentumok (az 1716. május 12. és 21. között kelt szultáni levél, a május 27-én íródott nagyvezíri levél, valamint a december 16–25. között kiállított szultáni meghívólevél) egymáshoz való viszonyát, keletkezésének körülményeit és tartalmát tisztázza. Ezek alapján meggyőzően cáfolja azt a magyar történetírásban több mint egy évszázada meglévő nézetet, mely szerint létezett egy 1717 februárjában kiállított szultáni meghívólevél Rákóczinak címezve. Papp rámutat, hogy az Oszmánok és Rákóczi egyaránt fontolta ugyan a szövetségkötést, amelynek lehetősége diplomáciai tájékoztatások során, követjárások alkalmával szóba is került, azonban a Porta támogatását biztosító szerződéslevelet (ahdnáme) a fejedelem sem 1706–1709-ben, sem később nem kapta meg. Rákóczinak a szabadságharc bukása után, az emigráció idején sem sikerült szuverénként megállapodást kötnie a Portával. A pozsareváci békekötés ideje alatt Rákóczi két szerződéstervezetet is összeállított, melyek eljutottak a Portához, ott „azonban sohasem használták fel őket”. Ily módon a Thököly számára 1690-ben kiállított fejedelmi ahdnáméhoz hasonló szerződést Rákóczinak nem sikerült kieszközölnie az Oszmánoktól, jóllehet jelentős területi engedményekre, illetve adófizetésre is hajlandó lett volna ennek érdekében.

A tanulmánykötet második, *A fegyveres küzdelmek sodrában (Vo víre vojenských zápasov)* című fejezete hét hadtörténeti tanulmányt tartalmaz. A sort Czigány István *Egy korabeli „aszimmetrikus” háború sajátosságai. Kuruc felkelések Magyarországon 1672–1711* címmel készített írása nyitja, amely a rendi-függetlenségi mozgalmak időszakát, valamint a Rákóczi-szabadságharcot aszimmetrikus háborúként mutatja be egy nagyobb összefoglaló szintézis előtanulmányaként. Elemzése három nagyobb területre terjed ki: a háború társadalmi hátterére, a háború céljára és legitimációjára – mindezt annak a tükrében, hogy az aszimmetrikus háború során eltérő hadikultúrájú, nem azonos társadalmi szituációban lévő, eltérő gazdasági és politikai állapotban lévő felek mérkőznek meg egymással. Mondanivalójának lényege, hogy a Rákóczi-szabadságharc kezdeti gyors katonai sikerei a Habsburg-haderő nyugati lekötöttségének voltak köszönhetőek. Hangsúlyozza továbbá az általa felkelésnek minősített eseménysorozat polgárháború voltát, melynek kimenetele gyakorlatilag már 1710 előtt eldőlt (anyagi-katonai kimerültség, a konföderáció társadalmi bázisát elveszíti, az ország északkeleti területeire való visszavonulás), ami a feleket 1711. április végén – hosszas politikai alkudozást követően – végül kölcsönösen rászorította a politikai megegyezésre.

Vladimir Segeš pozsonyi szlovák hadtörténész szintén a Rákóczi-szabadságharcról, pontosabban annak katonai irányelveiről készített összefoglalást *Kurucok vojenské normatív v čase povstania Františka II. Rákociho (Kuruc katonai normatívák II. Rákóczi Ferenc felkelésének idején)* címmel. Ezeket az irányelveket a különböző hadi szabályzatokban, katonai instrukciókban, hadi edictumokban, regulamentumokban ragadta meg. Kiemelte a katonai eskü (normatíva) mint önálló műfaj szerepét, megemlítve, hogy azok a szabadságharc ideje alatt szokatlanul nagy számban keletkeztek, a magyar mellett szlovák nyelven is.

Dohnanec Tibor a komáromi erőd történetét mutatja be a kuruc küzdelmek időszakában, különös tekintettel az 1663 és 1683 közötti erődítésekre. Ezek az erődrendszer több évszázados kiépítésének legfontosabb szakaszai. 1663 és 1673 között az Öregvárat kiszélesítették oly módon, hogy a legújabb olasz, francia és németalföldi tapasztalatok felhasználásával annak nyugati oldalához hozzáépítettek egy hatalmas, ötszög alakú, ötbástyás erődítményt – területet szerezvén a város rovására. A török elleni visszafoglaló háborúnak már egy tekintélyes akadályt képező erődcsoport tudott elébe nézni, amely azután az 1682. évi, nagy árokat okozó árvizek ellenére is kiállta a kuruc sereg ostromát.

Mészáros Kálmán módszertani tanulmányában a Rákóczi-szabadságharcban a fejedelem oldalán részt vett szlovák katonák nemzetiségi, származási adatainak kutatási lehetőségét vetette föl. Kiindulópontja szerint a kuruc hadsereg nemzetiségi megoszlás tekintetében alapvetően a magyarországi társadalmat képezte le, ezért „a hadsereg középső, zömmel nemesi származású vezetésében... nehéz olyan egyértelmű nemzetiségi határokat húzni, amilyenekkel modern korunkban szeretünk élni”. A Rákóczi-kor katonaságának nemzetiségi összetételéről két alapvető forrástípusból lehet képet kapni, a mustrakönyvekből, valamint a szórványosan fennmaradt katonai névösszeírások vagy mustratabellákból. Mészáros vizsgálatának módszertani tanulsága, hogy a különböző nemzetiségeket nehéz azonosítani, mert a nemzetiségi hovatartozást nem minden összeírásban tüntették föl, de az is előfordul, hogy ugyanaz a személy az egyik összeírásban magyar, a másikon szlovák nével szerepel. A pontosabb kép a sűrűbben szlovákok lakta észak-magyarországi régió vármegyéinek területéről kiállított katonai alakulatok, Szádeczky Gáspár, Thuróczy Gáspár, Révay Gáspár és Révay Imre hajdúezrede részletes, forrásokon alapuló vizsgálatától remélhető.

Oláh Tamás, a kötet egyik kiemelkedő tanulmányában a Sáros, Szepes és Zemplén vármegye várai, várkastélyai, szabad királyi és mezővárosai helyőrségparancsnokaira és helyőrségeire vonatkozó kutatási eredményeit summázta, különös tekintettel a bártfai városi helyőrség történetére. Kiemelte, hogy Felső-Magyarország állt a leghosszabb ideig kuruc fennhatóság alatt, több városban volt várőrség, így a bártfaiban is. Írása egyszerre kutatástörténeti összefoglaló, a vonatkozó, magyarországi és szlovákiai levéltárakban feltárt források gazdag tárháza, egyúttal – reményeink szerint – egy leendő archontológiai és helyőrségtörténeti adattár előhírnöke. Egy ilyen, szisztematikus forrásfeltáráson alapuló kézikönyv elkészítése megkerülhetetlen, azzal mind a magyarországi, mind pedig a szlovákiai hadtörténetírás nagyon sokat nyerne.

Rittling László tanulmányának témája Eszterházy Antal hadszervező tevékenysége 1705 tavaszán. Abban, hogy mindezt oly sikerülten be tudta mutatni, rendkívül nagy része van a tanulmány világos, logikus felépítésének, s annak a módszerességnek, amellyel a rendelkezésre álló forrásokat, adatokat strukturálta és elemezte. 1705-ben a szabadságharc hadserege ellenőrzése alá vonta a Tiszántúlt, a Duna-Tisza közének északi részét és a Felvidék nagy részét. Rákóczit elfogadta a százsz városok kivételével egész Erdély. A katonai cél a Dunántúl teljes elfoglalása volt. Levonta a höchstádti csatavesztés politikai és katonai konzekvenciáit (a háború nem fejezhető be gyorsan, és a kuruc állam hadserege – sikerei ellenére –, külső segítség nélkül nem képes a felkelők számára kedvező politikai megállapodást kicsikarni). Kiderült az is, hogy a szabadságharc hadserege nyílt ütközetben nem ér föl a császári-királyi csapatokkal. Mindennek következtében megszületett a felismerés: a felkelő hadat át kell szervezni. Ennek végrehajtására Rákóczi Eszterházy Antal generálist szemelte ki, akinek az volt a feladata, hogy állítson föl három lovas és három gyalogos reguláris ezredet. 1705. február 13-án Kistapolcsányban a fejedelem Eszterházy számára egy hatpontos utasítást fogalmazott, melynek alapján hozzá kellett kezdenie a munkához. Annak ellenére, hogy Eszterházy képességeihez képest igyekezett a fejedelem elvárásainak megfelelni, aki egyébként mindebben segítségére volt, az anyagi erőforrások hiánya, az ország kimerülése miatt munkája sikertelen maradt. A tanulmány részletesen feltárja a szervező munkát, annak nehézségeit, buktatóit, az ezredek felszerelésének, fegyverzetének előteremtésére irányuló erőfeszítéseket.

A szigorúan hadtörténeti írásokat tartalmazó fejezet záró tanulmányában Kovács-Veres Tamás Gergely Borsod vármegye 1706–1708. évi katonai összeírásait vette számba, s a források legfontosabb adatait összefoglaló táblázatban is közreadta. Gyakorlatilag három mustrakönyvet közölt ily módon, az 1706. február–augusztusit, az 1708. március–májusit és az 1708. májusit. Ezek alapján többek között képet kaphatunk a Borsod vármegye által kiállított kuruc katonaság pontos létszámáról. A források további, aprólékos feltárása és feldolgozása hozzá segíthet majd többek között a vármegyei katonaság életkori megoszlására, nemzetiségi viszonyaira, motivációjára, státusára, felszerelésének állapotára vonatkozó kérdések megválaszolásához.

A társadalomtörténeti írásokat egybegyűjtő *Magyar társadalmak sodrában (Uhorská spoločnosť vo víreckuruckýh bojov)* című fejezet néhány írásának is vannak közvetlen hadtörténeti vonatkozásai. Ezek közé sorolható a szerkesztő, Kónya Péter tanulmánya is, amely a felső-magyarországi szabad királyi városok tevékenységét, szerepét vizsgálja az 1672. évi felkelésben, különös hangsúlyt fektetve az Eperjes szabad királyi városban történetekre. Ivan Mrva Trencsén városának katonai történetét foglalja össze a Rákóczi-szabadságharc idején, bemutatva a várost ért

blokádokat, ostromokat, a városi levéltár Rakocziana fondjában található források alapján, elsődlegesen felhasználva a jezsuita nemesi konviktus 1701 és 1710 között vezetett diáriumát. Kis Csaba Eger város történetének összefoglalására vállalkozott 1704 és 1710 között. Írásának kiindulópontjaként – az első lábjegyzetben leírtak alapján (300. oldal) – azt a megjegyzést teszi, mely szerint „...a Rákóczi-szabadságharc jellegével kapcsolatosan vitatj[a] azt a magyar történetírásban általánosan elterjedt értelmezést, mely a küzdelmet függetlenségi harcként definiálja, holott az mibenlétét tekintve a rendi jogok visszaállításáért, nem pedig az önálló magyar államért folytatott harcnak tekinthető és tekintendő.” Ily módon olyan neves Rákóczi-kutatók kutatásait és álláspontját veti el – közöttük például R. Várkonyi Ágnesét, Köpeczi Bélát, Bánkúti Imrét –, akik a függetlenségi koncepció tudományos megalapozására és kifejtésére életükből évtizedeket áldoztak. Ugyanakkor a tudomány mindenkori szabadságában áll ellenvéleményt is megfogalmazni. Az álláspont azonban egyelőre nem tűnik megalapozottnak egy fél oldal terjedelmű hivatkozás által. Mindezen túljutva, a dolgozat új levéltári forrásokra is felhasználó része egy kerek, egységes képet mutat Eger katonai történetéről a jelzett időszakra vonatkozóan.

Ugyancsak vannak említést érdemlő hadtörténeti vonatkozásai a *Kuruc küzdelmek és a külföld (Kurucké boje a zahraničie)* című tematikai egység több írásának. G. Etényi Nóra a nyugat-európai sajtóban megjelenő, a korszakra vonatkozó politikai és katonai híradásokról készített összefoglalást, különös tekintettel Nádasdy és politikustársai hatalomvesztésére és a sajtó felső-magyarországi protestáns lázadó-képet mutató Thökölyjére. Gebei Sándor a Rákóczi-szabadságharc 1709–1710. évében a magyar historiográfiában kevésbé ismert, a fejedelem oldalán álló lengyel nemesekről-politikusokról: Józef Potockiról, Janusz és Michal Wisniowieckiről és Teodor Lubomirskiről írt tanulmányt. Bemutatja szerepüket az északi háborúban, I. Szaniszló és II. Ágost rivalizálásában, valamint a Rákóczi-szabadságharcához fűződő viszonyukat. Az alapos, lengyel levéltári forrásokra is támaszkodó elemzés érdekes hadtörténeti vonatkozásokat tartalmaz az orosz katonai és diplomáciai kapcsolatokra vonatkozóan. Kurucz György *Protestáns szimpátia és szövetségesi érdek: az angol diplomácia és a Rákóczi-szabadságharc* című írásában kimutatja, hogy az angol sajtóban, jelesül Daniel Defoe *Weekly Rewiew of the Affairs of France* című lapjában olvasottak szerint a szigetország közvéleménye számára a magyarországi harcok a Rákóczi-szabadságharc idején nem pusztán vallásháborúként jelentek meg, hanem egy bonyolultabb politikai, diplomáciai célokat érvényesíteni kívánó fegyveres harcként, amely az európai politikai szintéren is legitimizációra törekedett. Többek között így válik érthetővé az angol olvasóközönség számára, hogy az angol(–holland) mediáció miért fulladt végleg kudarcba Marlborough hercegének bécsi útját követően 1705-ben.

Nem térhetem ki e nagyon gazdag, új kutatási eredményekkel bőven szolgáló tanulmánykötet ismertetésekor annak minden vonatkozására. Mondanivalóm végén ugyanakkor nem hallgathatok el néhány, a kötet szerkesztési, valamint magyar nyelvi hiányosságára vonatkozó kritikai megjegyzést.

Mindenekelőtt méltó lett volna R. Várkonyi Ágnes élő beszédének lejegyzését szigorúbb szemmel átnézni, különös tekintettel arra a jegyzetapparátusra, melyet a tanárnő már nem tudott átolvasni. De még mindig jobban járt, mint Papp Sándor, akinek az írása végéről teljes egészében lemaradt a levéltári és kéziratári rövidítéseket feloldó rész, vagy mint Csatáry György, akinek a dolgozatából a levéltári mellett a teljes szakirodalmi rövidítésjegyzék és annak feloldása is hiányzik. Czigány István tanulmányának vélhetően egy korai, „nyers” változata került közlésre, melyben a mondatrészeket tagoló vesszők sok helyen hiányoznak, s a korai változatot jellemző fűszertelenségek jellemzik a szöveget, csakhogy mint Horváth Hajnalka dolgozatát is.

A szerkesztő, Kónya Péter írása apropóján a magyar nyelvű rezümékkel kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy színvonaluk szélsőségesen ingadozó. Végül, valószínűleg technikai probléma eredménye az a megengedhetetlenül sok elválasztási probléma is a kötetben, amely ugyancsak a magyar nyelvű szövegekben tapasztalható. Megérte volna az időt és a fáradságot e részeket anyanyelvi lektorral ellenőriztetni.

E néhány kritikai észrevétel ellenére meggyőződésem, hogy a tanulmánykötet a szerkesztői szándékot teljesítve, kiválóan szolgálja a szlovák és a magyar történetírás közötti párbeszédet, és szemléletében, a kérdésfölvetések és a témaválasztás terén egyaránt további kutatásokra adhat inspirációt mindkét ország tudósai számára. Köszönet érte a szerzőknek és a mű spiritus rectorának, Kónya Péternek!

Kincses Katalin Mária